

La vacil·lació accentual de l'onomàstica d'Andorra i l'Alt Urgell: una romanalla del substrat basc a l'Alt Pirineu?

Xavier Planas Batlle, Xavier Rull

DOI: 10.2436/15.8040.01.293

Resum

Joan Coromines, basant-se en la toponímia, va indicar que a l'Alt Pirineu català (Ribagorça, Pallars, Alt Urgell, Andorra) s'hi parlava basc abans de l'arribada del llatí o del romanç. Actualment, però, es tendeix a no associar les parles pirinenques preromanes del sud de la carena amb el basc antic. En aquesta comunicació volem donar compte d'una característica fonètica pròpia del parlar andorrà: la vacil·lació accentual en els noms propis (inexistent en noms comuns). Volem constatar que, dins el domini lingüístic català, aquest fenomen és una particularitat molt localitzada geogràficament a Andorra i entorns; i que podria tenir a veure amb el substrat preromà, per tal com enllaçaria amb un tret fonètic del basc actual, la manca d'accentuació.

1. Plantejament: la natura de les parles pirinenques preromanes¹

Un dels aspectes més controvertits de la lingüística històrica és què es parlava a l'Alt Pirineu català (Ribagorça, Pallars, Alt Urgell, Andorra) abans que hi arribés la llengua catalana. Diversos autors s'han ocupat d'aquesta qüestió analitzant-ne la toponímia, per tal com és una part del lèxic que pot perdurar segles després que hagi desaparegut la parla que l'ha generada.² Seguint aqueixa línia de treball, Joan Coromines (1965-1970; 1989-1997) va indicar que a l'Alt Pirineu català, abans de l'arribada del llatí o del romanç, s'hi parlava el basc antic (també anomenat *aquità*).³ Tanmateix, aportacions més recents d'etimòlegs

¹ Els autors agraeixen les aportacions de Santi Arbós (Societat d'Onomàstica), Irene Borda (geòloga), Aitor Carrera (Universitat de Lleida), Josep Cases Rossell (informant de Fontaneda), Candòlich Ribot (informant de Sant Julià de Lòria), Francesc Rodríguez Rossa (informant d'Encamp), Ramon Sistac (Universitat de Lleida) i Valérie Subra (informant de Foix).

² Vegeu, a tall de mostra, Badia i Margarit (1987), AADD (1988-1989) i Rabella (2002; 2007).

³ Val a dir que Blasi (1999), basant-se en la toponímia cerdana, considera que la Cerdanya també era territori basc en època preromana. De fet, una de les possibles explicacions etimològiques de *Ceretania* (forma llatina de *Cerdanya*) és el basc *txerri* 'porc'; a això cal afegir-hi l'existència del poble cerdà d'*Ur*, proper a una sortida d'aigua, ja que en basc *ur* és 'aigua, font'. Guillermo Fatás apunta vers la mateixa línia (AADD, 1988-1989, 352-353). Tanmateix, altres autors consideren que la possible basquitat de l'Alt Pirineu català no pot anar més enllà de l'Alt Urgell, i que a la Cerdanya ja hi havia, a l'antigor, una altra ètnia. Aquesta afirmació se sustenta precisament també en la toponímia, concretament en la comparació de l'estructura foneticosil·làbica. Els topònims situats a l'est del Baridà són polisil·làbics i amb presència abundant de vibrants: *Bixessarri*, *Unarre*, *Andorra*, *Besiberri*, *Benavarri*, *Esterri*, *Lladorre*, *Ginestarre*, *Asnurri*, *Canturri*, *Ansovell*, *Anserall*, *Juverri*, etc. (Hi ha altres elements fonètics comuns a la toponímia d'aquest territori: el segment inicial *is-*, que a l'extrem nord del Pallars Sobirà s'articula com una fricativa prepalatal sonora: el poble d'*Isavarre* [o *Javarri*] (nord del Pallars Sobirà), el poble d'*Isil* [o *Gil*] (nord del Pallars Sobirà), el poble d'*Isona* (Pallars Jussà), el riu *Isàvena* (Ribagorça), l'estret d'*Isòvol* (límit entre l'Alt Urgell i la Cerdanya), etc.; la *-n* final, a *Certascan*, *Tavascan*, *Besan*, *Besaran*, *Montan de Tost*, *Adraén*, *Tuixén*, *Estaon*, *Altron*, *Llarvén*, etc.; la *-o* final a *Aneto*, *Durro*, *Irgo* (vegeu Turull, 2005); o el segment final *-ui* en pobles com *Bernui*, *Bressui*, *Llessui*, *Pernui* (tots al terme de Sort, Pallars Sobirà), *Mentui*, *Sellui*, *Bretui* (municipi del Baix Pallars, Pallars Sobirà) o *Beranui* (Ribagorça)) En canvi, els topònims situats a l'oest del Baridà són en general monosil·làbics: *Alp*, *Er*, *Llo*, *Das*, *Nas*, *Pi*, *Ger*, *All*, *Bor*, *Ques*, *Ur*, *Urtx*, *Urús* [o *Grus*], etc.; o bé bisil·làbics però amb el segment àton *-er* final, actualment pronunciat amb vocal neutra (schwa) i amb la *-r* final emmudida, cosa que ha provocat no poques vacil·lacions gràfiques: *Arànsar* [o *Aransa*], *Músser* [o *Mussa*], *Béixer*, *Age*, *Gréixer* [o *Greixa*] —aquest darrer ja a l'altra banda de la serra del Cadí i el Moixeró—. Encara alguns autors fan arribar la presència basca fins al Rosselló, és a dir, al litoral mediterrani, basant-se en el nom antic del vilatge d'Elna, situat a la Catalunya francesa, *Illiberi*, que conté el segment inicial ibèric *il-* 'ciutat' (compareu amb *Illirda* 'Lleida', *Iluro* 'Mataró' i tantes altres

catalans i d'estudiosos del basc antic han qüestionat tal idea, i actualment es tendeix a no associar les parles pirinenques preromanes del sud de la carena amb el basc antic (al nord, inclòs Aran, no es discuteix l'antiga basquitat d'aqueixes terres). Per això avui dia hom parla de *parles preromanes* en general, o *pirinenques*, o també *perieuskèriques*; i com a molt es considera que, entre aquestes parles i el basc antic, podia haver-hi algun parentiu.⁴

És evident que, per a donar resposta a aquesta qüestió, cal cercar noves dades, si cal fora de la lingüística, com és el cas de l'arqueologia i la genètica. Una mostra d'aquesta línia d'investigació la tenim en l'aportació de Díaz [*et al.*] (2004), segons la qual genèticament les restes humanes més antigues d'Andorra, trobades en una tomba a Segudet (a la parròquia d'Ordino, datades com a 5350±40 BP), corresponen a l'haplogrup europeu K. Aquest haplogrup és també present en poblacions de la mateixa edat del País Basc.

En aquesta comunicació volem fer una petita aportació sobre fonètica que potser pot ajudar a avançar en aquest camí. És una aportació de tipus testimonial, però no deixa de ser una dada fonètica prou interessant per a la descripció de la llengua catalana.

En concret, donem compte d'una característica fonètica pròpia del parlar andorrà (que es manifesta puntualment en altres zones pirinenques i prepírenques properes): la manca d'accent (o vacil·lació accentual diatòpica) en els noms propis, tant de persona com de lloc i fins i tot d'alguns objectes singulars. Convé subratllar que els mots comuns s'articulen amb tonicitat fixada, com en la resta de parlars catalans; per tant, és en els noms propis on tal característica es manté o ha deixat petja (doble accentuació, com veurem).

Sense descartar que tal fenomen es trobi en altres àrees pirinenques actualment de parla romànica (com a Gascunya, de parla occitana, o a l'Aragó, de parla aragonesa), sí que volem constatar que, dins el domini lingüístic català, aquest fenomen és una particularitat molt localitzada geogràficament a Andorra i entorns; i que potser té a veure amb el substrat preromà de tipus bascoide.

En efecte, la llengua basca no té accent, o almenys no té una tonicitat com la de les altres llengües europees.⁵ Si al Principat d'Andorra els noms propis poden presentar atonicitat (o vacil·lació diatòpica en la tonicitat), podria ser que ens trobéssim davant una romanalla fonètica anterior a l'arribada del llatí o del romanç. El simple fet de donar compte d'aquest fenomen, tot reportant-ne exemples, pot ser una petita peça més en el trencaclosques que representa identificar bé quines eren les parles pirinenques preromanes i el seu àmbit territorial.

ciutats ibèriques) i l'adjectiu basc *berri* 'nou' (per tant, seria 'vila nova'; la forma actual, *Elna*, prové d'*Helena*, nom de la mare de l'emperador romà Constantí).

⁴ A la polèmica hi interfereix una altra qüestió: el possible parentiu entre el basc antic i l'iber. La teoria iberobasquista, que emparentava totes dues parles, va tenir un cert ressò a mitjan segle XX, i posteriorment va caure en desús, si bé darrerament ha tingut una nova reviscolada.

⁵ Per a més informació sobre l'existència o no d'accent en basc, vegeu Ormaechea (1918) i Navarro Tomás (1926).

2. Topònims

Hem recollit diversos topònims andorrans amb vacil·lació accentual. En concret:

- La *Geografia i diccionari geogràfic de les valls d'Andorra* (Adellach i Ganyet, 1977) escriu *els Arinsols* (indret d'Encamp), però al disc compacte *Encamp. Toponímia* (editat pel Comú) s'hi llegeix *els Arínsols*, i la transcripció fonètica adjunta hi consona. Podria ser un error de transcripció a la *Geografia i diccionari geogràfic de les valls d'Andorra* (Adellach i Ganyet, 1977); però tal eventualitat sembla poc probable. Es podria plantejar la hipòtesi que alguns parlants dels anys 70 del segle XX (quan s'elaborava l'esmentat llibre) pronunciessin aquest mot pla, i que a principis del segle XXI es pronunciï agut; o que els informants dels anys 70 pronunciessin el topònim inaccentuat (vegeu el darrer punt d'aquesta llista).
- A Sant Julià de Lòria hi ha dos espais dits, segons la *Geografia i diccionari geogràfic de les valls d'Andorra* (Adellach i Ganyet, 1977), *feixes de l'Artic* i *font de l'Artic*. Al *Nomenclàtor d'Andorra* sortiran escrits *feixes de l'Àrtic* i *font de l'Àrtic*. Aquest cas, però, podria tractar-se d'una reinterpretació: en origen seria un *artic*, variant d'*artiga* (mot usual al Pirineu i present en toponímia: al disc compacte *Encamp. Toponímia* hi apareix el *torrent dels Artics*); i es passaria a l'*àrtic* per mimetisme amb el nom de la regió nord del planeta.
- La *Geografia i diccionari geogràfic de les valls d'Andorra* (Adellach i Ganyet, 1977) escriu *collada de Pimes* (indret situat a la partida de la Rabassa, parròquia de Sant Julià de Lòria). Tanmateix, Carol (2005) considera que cal escriure *collada de Pimès*, en paral·lel al que indica la *Gran enciclopèdia catalana*, que escriu *Pimès* sistemàticament.⁶
- El *roc de Sendes* apareix escrit així a la *Geografia i diccionari geogràfic de les valls d'Andorra* (Adellach i Ganyet, 1977), però segons Carol (2005) ha de ser *Senders* (per tant, agut i sense pronunciar la *r*). Fixem-nos que a l'Alt Urgell, al terme de Castellbò, hi ha el nucli de *Sendes* segons el *Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*; però el *Diccionari català-valencià-balear* ho escriu *Sendés*.
- A Encamp hi ha el *fenè de l'Olla*. El disc compacte *Encamp. Toponímia* ho escriu així (i la transcripció fonètica indica que *olla* és un mot pla), però es fa notar que han existit altres variants gràfiques que reflecteixen la variació accentual: *Fené de l'Allar*, *de l'Allà*, *de la Lla* i *de l'Ollà*, tots aguts.
- A Canillo hi ha un indret anomenat *la Cultia*. A la *Geografia i diccionari geogràfic de les valls d'Andorra* (Adellach i Ganyet, 1977) apareix escrit així; per tant, cal suposar que reflecteix una pronúncia plana (accent a la *i*). A Fontaneda (parròquia de Sant Julià de Lòria) es pronuncia així. Amb tot, al *Nomenclàtor d'Andorra* apareix *la Cúltia*, ja que aquesta és la pronúncia actual a Canillo.
- Entre el Principat d'Andorra i el País de Foix, al sud d'Auzat, hi ha el pic de *Cataperdís* (parlar català d'Andorra) o *Cataverdis* (parlar occità de Foix). És un cas més de vacil·lació accentual, en aquest cas interlingüística; però notem també que hi ha un cas de vacil·lació entre una oclusiva bilabial i una fricativa labiodental. En efecte, el basc no coneix fricatives labiodentals (*f*, *v*) i per això el gascó i l'espanyol, parles romàniques

⁶ Concretament, la *Gran enciclopèdia catalana* té l'entrada *serra de Pimès*, definida així: "Alineació muntanyosa que separa, en part, Andorra de l'Alt Urgell, estesa des del port de Carboners fins a la Valira; culmina a la *roca de Pimès* o *pic de la Rabassa* [...], al centre del *planell de Pimès*". A l'entrada *bosc de la Rabassa* hi llegim "Bosc de la parròquia de Sant Julià de Lòria (Andorra), al vessant septentrional de la serra de Pimès (que culmina al *pic de la Rabassa* [...]), prop del límit meridional d'Andorra". I a l'entrada *coma de Caborreu* hi llegim "Vall entre Andorra (Sant Julià de Lòria) i l'Alt Urgell (Estamariu), capçalera del riu de la Rabassa, o *riu de Caborreu*, el qual constitueix, fins a sota el coll de Pimès, la frontera estatal".

creades prop o en territoris originalment bascos, pronuncien aspirada la *hac* inicial dels mots llatins (en espanyol fins i tot ha emmudit: *filium* > *hijo*, *farina* > *harina*, *formica* > *hormiga*, *filum* > *hilo*, etc., solució que contrasta amb la de les altres llengües romàniques, com el català *fill*, *farina*, *formiga*, *fil*, etc.). Per això l'espanyol és betacista: pronuncia *vaca* amb [b] (hi ha qui creu que el betacisme de la majoria de parlars del català es deu també a l'influx basc). Per tant, el mot *Cataverdis* pot haver esdevingut *Cataperdís* per un doble influx bascoide.

- El cas més conegut de desplaçament accentual en topònims andorrans és el de les esglésies de *Sant Serni de Canillo*, *Sant Serni de Llorç* i *Sant Serni de Nagol* (Principat d'Andorra totes tres), *Sant Serni de Tavèrnoles* (Anserall, Alt Urgell, de camí cap a Andorra, Valira amunt de la Seu d'Urgell), *Sant Serni de Coborriu* (Cerdanya) i *Sant Serni de Bellfort* (la Baronia de Rialp, extrem nord-oriental de la Noguera) i els pobles de *Sant Serni* (Pallars Jussà) i *Sant Serni de Llanera* (terme de Torà, a la vall del Llobregós, al nord de la Segarra). En tots els casos es tracta de *Sant Sadurní*, amb una reducció fonètica. Tal reducció fonètica hauria hagut de donar *Serní*, tal com veiem al Rosselló, on hi ha *Sant Serní*; i també hi ha l'església de *Sant Serní de Baiasca* (Baiasca, Llavorsí, Pallars Sobirà). El *Diccionari català-valencià-balear* (vol. IX, pàg. 859) porta la grafia *Serní*, però al Principat d'Andorra, a l'Alt Urgell i en altres contrades pirinenques i prepirinenques occidentals hi trobem aquest mot pla, amb accent a la *e*. Afegim-hi encara una altra dada col·lateral, si bé cal agafar-la amb cautela: en els mapes històrics recollits per Pujal (1999) onze cartes escriuen *Sant Cerni* i onze més escriuen *Sant Serni*; i en aqueixos mapes es troba tant la grafia *Serni* o *Cerni* com *Serní* o *Cerní*.
- A aquesta llista s'hi podria afegir algun altre cas més fosc quant a l'etimologia. El poble *Sant Julià de Lòria* i el *pic de Salòria* podrien provenir de *lortia*, mot derivat de *lort*. La paraula *lortia* devia sonar amb la *i* aguda si bé posteriorment va haver-hi un desplaçament d'accent (Planas i Ponsa, 2008a, 2008b i 2011).⁷ Quant a la forma *Lauredia*, documentada antigament, podria tractar-se d'una grafia llatinitzadora de *Lòria* (és a dir, un intent de reconstrucció d'una pretesa forma llatina original), per tal com una forma llatina *Lauredia* hauria hagut de donar, en català i seguint les lleis fonètiques, *Lloreja* o *Llore(i)a* (o una forma semblant), i no pas *Lòria*.
- Finalment, tenim el santuari de *Canòlic* (Sant Julià de Lòria, situat Bixessarri amunt). L'any 2009 vam comprovar que una parlant d'Andorra d'uns 30-40 anys, resident a Sant Julià de Lòria, pronunciava aquest topònim sense accentuar (a primer cop d'orella ens semblava que el pronunciava agut en comptes de pla, fenomen explicable perquè esperàvem un mot pla; però la tercera vegada que el va pronunciar en una conversa vam comprovar que es pronunciava sense accentuar).

3. Antropònims

Els cognoms tradicionals catalans d'Andorra presenten una característica prou peculiar: es troben famílies amb el mateix mot com a llinatge però algunes amb l'accent en una síl·laba i

⁷ La forma *lort* està emparentada amb el basc modern *lurte* (també *lurta*) 'esllavissada de terres', 'allau terrosa'. Tant *lort* com *lurte* o *lurta* presenten una arrel *lurr/lorr* 'terra, terrall', a la qual s'hi hauria adjuntat un sufix *-te*. En aragonès *lurte* és un terme utilitzat freqüentment en les valls pirinenques, i correspon igualment a 'tot despreniment vessant avall d'una muntanya, tant de neu com de pedres o fang'. La hipòtesi plantejada té en compte que aquesta arrel apareix amb doble vocalisme (*u* i *o*), i que ha donat mots com *lorrin* 'terra remoguda' o *lortu* 'transportar', 'traginar'. Afegim-hi, també, que topònims com *Llorç* (Andorra) o *la Parròquia d'Hortó* (Alt Urgell), i potser d'altres amb sufixos romànics (com *Hortell(s)*, *Astell(s)*, etc.), poden tenir aquesta arrel basca (*lorte* > *Llorç*; *lorte* > reinterpretat *l'Ort* > *Hortó*), ja que en aquests indrets hi ha punts d'esllavissada (el cas del poble de la Parròquia d'Hortó és més que evident).

d'altres amb l'accent en una altra síl·laba. Així, tenim:⁸ *Nàudi* o *Naudí*, *Nèqui* o *Nequí*, *Dallères* o *Dallerès*, *Estràgues* o *Estraguès* o *Estragués*, *Aràjol* o *Arajòl*, *Dílme* o *Dilmé*, *Escàle* o *Escalér*. Tal fenomen només pot explicar-se perquè històricament els cognoms del país s'han pronunciat amb una tonicitat no marcada o prou feble. (Que avui una família digui el seu cognom amb l'accent fixat en una síl·laba no treu que històricament la tonicitat fos més feble; altrament no tindríem famílies o branques familiars amb l'accent un altre lloc i altres famílies o branques familiars amb l'accent en un altre lloc.)

Cal dir que, a Andorra, hi ha altres cognoms de famílies vingudes de fora ja fa molt de temps on la vacil·lació accentual també es dona: *Raméntol* o *Ramentòl*, *Mòli* o *Molí*, *Vidàles* o *Vidalés*, *Bàrsia* o *Barsia*, *Alànís* o *Alanís*, *Borra* o *Borrà*, etc. Segurament deu tractar-se d'un cas de mimetisme: com que els cognoms andorrans es pronuncien amb vacil·lació accentual, els vinguts de fora també acaben sent pronunciats així pels mateixos andorrans. Això explicaria també que haguem documentat que una persona gran pronuncii el nom de *Teo* (el personatge de llibres infantils il·lustrats) amb accent a la darrera vocal (*teú*) en comptes de la primera (*téu*).

Fem notar, a més, que a Aran es dona algun cas similar als reportats. Hi ha el cognom *Béso*, amb accent sobre la *e*, quan caldria esperar que fos *Besó* o, segons les normes ortogràfiques de l'aranès normalitzat, *Besson* (recordem que la *n* final en occità no es pronuncia). El professor Aitor Carrera (Universitat de Lleida), estudiós de l'aranès, té recollits alguns casos de paraules agudes amb desplaçament accentual enrere. Recordem que Aran és una terra pirinenca que (segons els experts) antigament era clarament bascoide.

Tornant a Andorra, pel que fa als antropotopònims (és a dir, topònims amb noms de persona) també hi trobem casos de vacil·lació. En concret:

- A Encamp hi ha un hort que es deia *hort de Gudi*, i així surt a la *Geografia i diccionari geogràfic de les valls d'Andorra* (Adellach i Ganyet, 1977). Al *Nomenclàtor d'Andorra* hi sortirà *hort de Godí*, ja que aquesta és la pronúncia actual del topònim esmentat.⁹
- El volum 1 del llibre *Toponímia de la vall d'Ordino* (pàg. 55) du topònims d'Aran com *cedrer del Büida* (transcrit fonèticament de les dues maneres, [ˈbuiða] —per tant, trisíl·lab— i [ˈbujða] —per tant, bisíl·lab—), al costat de la *cultià del Buida*, la *terra colomera del Buida* o el *cap del Brebuida* (transcrits només [ˈbujða]) i els *campes redons de Büida*, el *prat agre de Büida* i la *terreta de Büida* (transcrits només [ˈbuiða]).

4. Objectes i fets singulars

Els noms dels objectes singulars també poden considerar-se en certa manera noms propis. En aquest camp també trobem alguna denominació amb vacil·lació accentual. En concret:

- A Andorra, la *rodalia* (o *revisió de creus*) és una comprovació que s'ha fet secularment per a comprovar el manteniment dels límits parroquials (les trenques), representats sobre el territori mitjançant creus de terme. Cada comú tenia un llibre on s'anotaven les incidències de les dites comprovacions. El llibre rebia el nom de *rodalies* i també, segons

⁸ Posem una titlla en tots els casos, a desgrat de les normes ortogràfiques vigents en català, per tal de facilitar-ne la lectura.

⁹ El tancament de *o* pretònica en *u* és previsible. El català nord-occidental, com se sap, sol pronunciar *u* la *o* àtona si va seguida de *i* tònica (*cosir*, *morir*, *cobrir*, etc.). Per tant, *Godí* podria sonar *Gudí*, i amb el canvi d'accent esdevindria *Gudi*.

el *Diccionari enciclopèdic d'Andorra* (Valls, 2007), *llibre de rodàlies*. Aquesta variant esdrúixola, però, només es diu en aquest sintagma travat referit al llibre, no pas al concepte general. Per tant, ve a ser un cas de nom propi amb vacil·lació accentual.

- La *quèstia* era l'impost que, del 1278 (any d'establiment del primer pariatge) al 1992 (any anterior a l'aprovació de la constitució), els andorrans van satisfer —en anys alterns— a cada copríncep (el bisbe d'Urgell i el rei de França o president de la República Francesa). Segons la *Gran enciclopèdia catalana*, aquest tribut també es deia *questia*, *quístia*, *quistia* o *questa* (el *Vocabulari d'Andorra* (Badia, Ganyet i Pérez, 1992, 105) igualment fa notar que també s'anomenava *quístia*, *qüèstia* o *questa*). És, doncs, un altre cas de vacil·lació accentual sobre un mot que pot considerar-se nom propi, per tal com és un fet singular.¹⁰

5. Altres topònims amb vacil·lació accentual fora de l'Alt Pirineu

En la toponímia catalana hi ha altres casos de vacil·lació accentual fora de l'Alt Pirineu, fet que podria posar en qüestió el que hem plantejat. Heus aquí algunes mostres:

- El poble de *Sant Pau de Segúries* o *Sant Pau de Seguries* (Vall de Camprodon, Ripollès). La forma *Sant Pau de Segúries* va ser aprovada per l'Institut d'Estudis Catalans (17-12-1993) al·legant que aquesta és la pronúncia de l'indret (Institut d'Estudis Catalans, 1996: 157).
- El poble de *Montmaneu* (Anoia). Tot i que aquesta és la pronúncia real entre els habitants de la comarca, popularment força catalanoparlants *Montmàneu*; cal dir, però, que sol tractar-se de forasters.
- El riu *Cérvol* (Baix Maestrat, al nord del País Valencià). Avui es pronuncia així però antigament es deia *Cervol* (agut i amb *o* oberta) (*Onomasticon Cataloniae*, vol. III, pàg. 366; Rosselló i Verger, 2004: 46), i de fet així ho escriu encara la *Gran enciclopèdia catalana*.
- El poble de *Cornellà del Bèrcol* (Rosselló, Catalunya francesa). Segons Portet (1986) i Basseda (1990, 85), el diferenciador és agut i no pla *i*, per tant, caldria escriure *Bercol*. De fet, així ho escriu el *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*, indicant que la pronúncia és aguda. Tanmateix, l'*Onomasticon Cataloniae* (vol. II, pàg. 457) indica que l'articulació que pertoca és plana, i que la pronúncia aguda de *Bercol* és per influx del francès. Al seu torn, Moran, Batlle i Rabella (2002, 63) indiquen que tant es pot pronunciar agut com pla.
- Les poblacions de *Santa Margarida de Montbui* (Anoia) i *Caldes de Boí* (Alta Ribagorça) contenen l'antic mot llatí *bovinum*, l'un amb accent a la *i* i l'altre amb accent a la *u* (Coromines, 1989-1997; Moreu-Rey, 1999, 154).
- La possessió de *Deià* (Menorca), que molta gent pronuncia plana i no aguda.
- El poble de *Vallestàvia* (Conflent), que ara sona *Vallestaví*. En els parlars nord-catalans la caiguda de la *a* final és corrent en aquesta mena de mots (*ambulanci* per *ambulància*; el mateix ocorre a Mallorca i Menorca).
- El poble d'*Espui* (Pallars Jussà). Etimològicament prové del sintagma *es pui* 'la muntanyeta', del llatí *ipse podiu*.¹¹ Per això s'hauria de pronunciar [es'puj], amb *u* vocàlica i *i* semivocàlica. Tanmateix, hi ha qui ho pronuncia [es'pwi], amb *u* semivocàlica i *i* vocàlica (*Telenotícies Vespre*, TV3, 4-6-2006).

¹⁰ Segons el *Diccionari català-valencià-balear*, etimològicament és un "derivat de *questa* amb el sufix *-ia* pres per analogia dels noms de diversos altres drets feudals, com *cugúcia*, *intèstia*, etc."

¹¹ Si bé en català general hi ha *puig*, *pujar*, *roig*, *major*, *mitjà*, *rabeig*, etc., amb un so fricatiu o africacat prepalatal, en els parlars ribagorçà i pallarès (i tradicionalment andorrà) per evolució etimològica sona semiconsonant palatal ([j]). Així, *pui*, *puiar* (i d'aquí el cognom *Puyol* per *Pujol*), *roi*, *maior*, *meià*, *rabei*, etc. En la toponímia d'aquesta zona hi ha força casos com aquests.

Alguns d'aquests casos, però, tenen una explicació. Així, *Segúries* i *Montmaneu* poden explicar-se per manca de coneixements dels catalanoparlants allunyats d'aquestes poblacions (sobretot Barcelona i els mitjans de comunicació que hi ha ubicats en aqueixa ciutat). El riu *Cérvol* pot ser un cas de regularització a partir de la comparació amb el mot *cérvol*. Quant a *Deià*, Aguiló (2006) ha mirat d'aclarir-ho. El canvi d'accent de *Vallestàvi(a)* pot deure's a l'influx del francès, amb un sistema de tonicitat peculiar (la grafia oficial francesa d'aquest poble és *Baillestavy*). I el canvi d'accent d'*Espui* pot explicar-se perquè conté un segment fonètic (-iu final) estrany a la majoria de parlars catalans. Per tant, poc o molt aquests casos són explicables per factors diversos, cosa que no pot dir-se dels cognoms andorrans ni de noms com *rodalies* o *quèstia*. Afegim-hi que a Andorra i l'Alt Urgell es concentren una quantitat considerable de topònims amb vacil·lació accentual, amb una proporció molt superior que a la resta del domini lingüístic català. Això ens fa pensar que la vacil·lació accentual a Andorra no és un fenomen puntual (com podríem pensar en casos com *Deià* o *Cérvol*) sinó que té una causa interna.

6. A tall de conclusió

A Andorra i zones properes, la profusió de topònims, cognoms i noms d'objectes singulars amb vacil·lació accentual o, directament, amb canvi d'accent respecte la forma esperable fa pensar que un component substràtic pot haver-hi incidit. Aquest fenomen fonètic pot tenir a veure amb la manca d'accentuació del basc. Per tant, seguint Coromines, podria ser que la parla preromana d'Andorra i l'Alt Urgell fos de tipus bascoide, i que la natura no accentual d'aquesta llengua s'ha mantingut en els noms propis, de manera que tenim formes com *Serni* en comptes de *Serní*, o el mateix cognom accentuat de manera diferent segons la família.

Ens sembla que aquesta dada pot ajudar a fer camí en la recerca de la parla preromana de l'Alt Pirineu català. És més que probable que aquesta parla no fos indoeuropea, però sembla que tampoc devia ser ibèrica. Altres mostres de pronúncia de topònims suggereixen que hi ha un substrat diferent de la resta de Catalunya (fins al punt que a l'Alt Pirineu es diu *Andorra* i *Ribagòrça*, amb *o* oberta; mentre que a la resta de Catalunya, incloent-hi la plana de Lleida, es diu *Andórra* i *Ribagórça*, amb *o* tancada). Davant indicis fonètics com els descrits, doncs, potser seria convenient tenir en compte de nou la hipòtesi bascoide formulada per Coromines.

Bibliografia

- AADD. 1988-1989. Col·loqui sobre el substrat lingüístic del català. *Llengua & Literatura* 3, 339-426.
- Adellach, Bonaventura; Ganyet, Ramon. 1977. *Geografia i diccionari geogràfic de les valls d'Andorra*. Andorra la Vella: Consell General. [Títol a la coberta: *Valls d'Andorra. Geografia i diccionari geogràfic.*]
- Aguiló, Cosme. 2006. Fluctuació accentual de tendència substitutòria en un topònim menorquí: *Deià* versus *Daia*. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* 100, 47-49.
- Alcover, Antoni M.; Moll, Francesc de Borja. 1926-1962. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll [10 volums].
- Anglada, Manuel. 1993. *Arrels d'Andorra. Prehistòria d'Andorra a través dels noms de lloc*. Andorra la Vella: Editorial Andorra.
- Badia, Montserrat; Ganyet, Rosabel; Pérez, Sergi. 1992. *Vocabulari d'Andorra*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra.

- Badia i Margarit, Antoni M. 1985. Toponímia basca i morfologia romànica. A propòsit dels derivats d'*Urtx*. In: J. L. Melena (ed.), *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario Oblatae*, vol. I, 735-740. Vitoria: Universidad del País Vasco.
- Badia i Margarit, Antoni M. 1987. *La formació de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bassedà, Lluís. 1990. *Noms de lloc de la nostra terra. Toponymie historique de Catalunya Nord*. Prada de Conflent / Perpinyà: Terra Nostra / CREC.
- Blasi, Joan. 1999. *Els oblidats comtes de Cerdanya (798-1117)*. Sant Vicenç de Castellet: El Farell.
- Carol, Roser. 2005. D'Aiguarrebra a Xovall de la mà de Joan Coromines. In: AADD, *Escriptors d'avui, escriptors d'aquí*, 53-75. Andorra la Vella: Centre de la Cultura Catalana.
- Coromines, Joan. 1965-1970. *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Barcino [2 volums].
- Coromines, Joan. 1989-1997. *Onomasticon cataloniae*. Barcelona: Curial / "la Caixa" [8 volums].
- Díaz, N. [et al.]. 2004. Determination génétique de l'individu Néolithique de Segudet (Ordino), les restes humains les plus anciens d'Andorre. *Antropo* 7, 39-44. *Gran enciclopèdia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, <http://www.enciclopedia.cat>.
- Institut d'Estudis Catalans. 1996. Sobre toponímia. In: *Documents de la Secció Filològica III*, 163-169. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Moran, Josep; Batlle, Mar; Rabella, Joan Anton. 2002. *Topònims catalans. Etimologia i pronúncia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Moreu-Rey, Enric. 1999. *Els nostres noms de lloc*, 2a ed. Palma: Moll.
- Navarro Tomás, Tomás. 1926. Sobre la entonación y el acento vascos. *Revista Internacional de los Estudios Vascos* XVII/3, 404-406.
- Nomenclàtor d'Andorra*. [en premsa]. Andorra la Vella: Govern d'Andorra.
- Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya*, 2a ed. 2009 [2003]. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*. 2007. Barcelona / Perpinyà: Institut d'Estudis Catalans / Universitat de Perpinyà - Via Domícia.
- Núñez Astrain, Luis. 2002. *El euskera arcaico. Extensión y parentescos*. Errenteria: Ajuntament d'Errenteria, http://www.errenteria.net/es/ficheros/40_2717es.pdf.
- Ormaechea, Nicolás. 1918. Acento vasco. *Revista Internacional de los Estudios Vascos* IX/1, 1-15.
- Planas Batlle, Xavier; Ponsa, Àurea. 2008a. Etimologia de la toponímia andorrana relacionada amb riscos geològics naturals. *La Revista del CENMA* [Institut d'Estudis Andorrans] 1, 20-31.
- Planas Batlle, Xavier; Ponsa, Àurea; Belmonte, Ànchel. 2008b. El substrat preromà en la toponímia relacionada amb inestabilitats de vessant en l'àmbit geogràfic nord-oriental de la Península Ibèrica i zones properes. *Fontes Linguae Vasconum. Studia et Documenta* 109, 481-509.
- Planas Batlle, Xavier; Ponsa, Àurea. 2011. L'herència toponímia preromana en el camp de les inestabilitats de vessant al Principat d'Andorra. In: *Resums XIII Reunió Nacional de Quaternari. AEQUA*. Andorra la Vella, 221-225.
- Portet, Renada-Laura. 1986. Transcripció de topònims: un afegitó improcedent. La -t- de *Cotlliure*. *Bercol*: paraula aguda (i no plana). *Vilanova de Raò: o oberta. Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* 24, 541-542.
- Pujal, Cinta (ed.). 1999. *Atles cartogràfic de les valls d'Andorra*. Andorra la Vella: Govern d'Andorra.

- Rabella, Joan Anton (ed.). 2002. *Els substrats de la llengua catalana. Una visió actual*. Barcelona: Societat Catalana de Llengua i Literatura.
- Rabella, Joan Anton. 2007. Reflexions sobre el substrat preromà al Pallars i la Ribagorça. In: Emili Casanova, Xavier Terrado (ed.), *Studia in Honorem Joan Coromines*, 201-216. Lleida: Pagès.
- Riera, Manel. 1992. *La llengua catalana a Andorra. Estudi dialectològic dels seus parlars rurals*. Barcelona: Centre de Barcelona de l'Institut d'Estudis Andorrans.
- Rosselló i Verger, Vicenç M. 2004. *Toponímia, geografia i cartografia*. València: Universitat de València.
- Salvans Abetlla, Martí. 2005. *Andorra romànica. Andorra vascònica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Toponímia de la Vall d'Ordino. Volum 1: La Cortinada, Arans i l'Ensegur*. 2008. Ordino: Comú d'Ordino.
- Encamp. Toponímia* [CD]. 2008. Encamp: Comú d'Encamp.
- Turull, Albert. 2005. Els altres Campos. Paral·lelismes en la toponímia de les tres àrees dialectals del domini català. In: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes LI*, 307-316. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Valls, Àlvar. 2007. *Diccionari enciclopèdic d'Andorra*. Andorra la Vella: Crèdit Andorrà.

Xavier Planas Batlle
Ministeri d'Economia i Territori, Govern d'Andorra
xplanas@andorra.ad

Xavier Rull
Departament de Filologia Catalana, Universitat Rovira i Virgili
xavier.rull@urv.cat